

Умови для проведення розкопок і археологічної практики студентів ВДУ створила Центрально-Донецька експедиція при ІА НАН України (начальник Ю. М. Бровендер). Паралельно почато обстеження давніх гірничих виробок на рудопров'язі Червоне Озеро в урочищі Картамиш на заході Луганщини. Розкопки в Луганській обл. супроводжувалися українсько-російськими польовими науково-практичними семінарами в с. Капітановому, а то й безпосередньо на розкопках. Важливо, що матеріали всіх п'ятьох Капітанівських семінарів опубліковано в ході реалізації міжнародного проекту «Доно-Донецький регіон за доби бронзи». Поза тим, 1996 р. у Воронежі проведено російсько-українську наукову конференцію «Доно-Донецький регіон у системі старожитностей епохи бронзи східноєвропейського степу і лісостепу». Того ж року кафедра й Інститут разом із ПМК РАН та організаціями Донецької обл. брали участь у підготовці й проведенні представницької міжнародної конференції «Північно-Східне Приазов'я в системі євразійських старожитностей (енеоліт — бронзовий вік)».

Активізація співробітництва сприяла науковому зростанню дослідників двох країн. Лише з числа учасників Капітанівських семінарів в останні п'ять років захистилися О. Ю. Захарова та О. С. Саврасов із російської сторони, Л. А. Черних і Ю. М. Бровендер — з української. Студенти, що брали участь у розкопках і семінарах, уже стали аспірантами, асистентами, науковцями.

Триває плідне співробітництво щодо видань наукових праць. Статті співробітників ІА НАН України регулярно з'являються у випусках серійного видання кафедри «Архе-

ологія східноєвропейського лісостепу», а воронезькі колеги публікуються на сторінках часопису «Археологія». В серії «Археологические памятники Донского бассейна» у Воронежі 2000 р. видано колективну монографію «Поселение эпохи бронзы Капитаново II. Материалы работ Украинско-Российской археологической экспедиции» (автори: Пряхин А. Д., Отрощенко В. В., Бессидін В. І., Бровендер Ю. М.). Тоді ж у Воронежі опубліковано монографію О. М. Приходнюка «Пеньковская культура».

Початок третього тисячоріччя ознаменувався виходом на якісно новий рівень відносин між нашими організаціями — підписанням Договору про співробітництво між ІА НАН України і ВДУ. Практично відразу ж розпочато реалізацію нових домовленостей поновленням спільних польових досліджень, перерваних у 2000 р. Об'єктом нових розкопок стали великі гірничі виробки бережнівсько-маївської зрубної культури на рудопров'язі Червоне Озеро у Попаснянському р-ні Луганської обл. Проведення стаціонарних робіт на давніх копальнях забезпечив Донецький гірничо-металургійний інститут (ДМГІ) у м. Алчевськ з ініціативи його ректора, академіка Міжнародної Академії наук екології та безпеки життєдіяльності В. М. Дорофєєва. Залучення до вивчення копалень представників технічних наук і підписання прямих договорів у трикутнику ІА НАН України — ВДУ — ДГМІ створює надійну основу для подальших розкопок на Червоному Озері й відкриває нові перспективи співробітництва. Плануються спільні розкопки на сезон 2002 р. та проведення польового семінару на давніх копальнях Луганщини.

П. П. Толочко, В. В. Отрощенко

Одержано 12.09.2001

МІЖНАРОДНА АРХЕОЛОГІЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ДРУГІ БОСПОРСЬКІ ЧИТАННЯ»

З 20 по 23 травня 2001 р. у м. Керч відбулися Другі Боспорські читання, присвячені 175-річчю Керченського музею старовини. Тема конференції «Боспор Киммерийский и Понт в период античности и средневековья».

Читання було організовано Керченським центром археологічних досліджень, Кримським відділенням інституту сходознавства НАН України, Керченським державним історико-культурним заповідником і добродійним

фондом «Деметра». Усього було заявлено понад 40 доповідей, але у читанні змогли взяти участь не всі бажачі. У роботі конференції взяли участь понад 30 фахівців, що представляють академічні центри, музеї, історико-культурні заповідники, вищі навчальні заклади Керчі, Сімферополя, Миколаєва, Москви, Санкт-Петербурга, Нижнього Новгорода, Любліна, Будапешта.

Читання відкрили співголювуючі оргкоміте-

ту д-р істор. наук **О. І. Айбабін** і канд. істор. наук **В. М. Зінько**. Потім було заслухано доповідь директора Керченського історико-культурного заповідника **П. І. Іваненко** «Керченському музею старовини 175 років», в якій коротко було подано історію Керченського музею старовини, формування його археологічних колекцій і охарактеризовано сучасний стан Керченського заповідника.

Тематика доповідей охоплювала широкий спектр наукових досліджень з археології та історії античного і ранньосередньовічного Боспору. Більшість доповідей було присвячено результатам новітніх археологічних досліджень боспорських міст і некрополя. **В. П. Толстіков** і **Д. В. Журавльов** (Москва) в доповіді «До топографії Пантікапея римського часу» проаналізували весь комплекс відомостей про забудову столиці Боспору в перші віки н. е. як в районі вершини Першого крісла гори Мітрідат, так і на рівнинній частині. Нові факти дозволяють, з погляду авторів, висловити припущення про те, що міська територія Пантікапея в рівнинній частині в перші віки н. е. тягнулася не менш ніж на 500 м на півночі від підосви гори Мітрідат, займаючи також район древньої бухти, якої нині не існує.

Відкритий восени 2000 р. системі склепів Пантікапейського некрополя на північному схилі гори Мітрідат було присвячено доповідь **К. О. Зінько** (Керч) «Новий розписний склеп пантікапейського некрополя». Знов віднайдена система складається з 47 склепів і аналогічна системі з 64 склепів, розташованій в безпосередній близькості і раніше вивченій доповідачем. Серед відкритих ґрунтових склепів на стінах чотирьох збереглися розписи, виконані червоною вохрою, три з них (№ 2, 11, 41) повністю замулені, а в склепі № 16 добре збереглися зображення шести християнських хрестів. Після розчищення стін склепу № 2 було виявлено ділянки розпису, які раніше не розглядалися. Датується знову відкрита система другою половиною IV — першою половиною VI ст.

М. Ю. Вахтіна (Санкт-Петербург) у доповіді «Нові дані про боспорське місто Порфмій (за матеріалами розкопок 1986—1992 рр.)» основну увагу приділила характеристичі залишків найдавніших фортифікаційних споруд Порфмія. Археологічні матеріали дозволяють датувати їх другою половиною VI ст. до н. е. Особливий інтерес становлять відомості про якусь катастрофу, що відбулася на поселенні у другій половині — наприкінці VI ст. до н. е.

Особливу увагу привернула до себе майстерно виконана доповідь **О. О. Масленникова** (Москва) «Тірітакський вал (міфи і реальі)». Отримана до цього часу інформація, що охоплює матеріали як археологічних, так і архівно-картографічних досліджень і дані деяких природничо-наукових методів, дозволяє інакше представити топографію, стратиграфію

та історію цієї пам'ятки. За висновком дослідника, існувало як мінімум дві, а скоріш за все три дуже близько розташовані лінії земляних укріплень. Всі вони споруджені в різні епохи. Це примушує обережніше відноситися до можливих реконструкцій історико-демографічної ситуації регіону, в тому числі в античну епоху.

Деякі доповіді було присвячено боспорському місту Німфей і його хорі. Так у доповіді **О. Ю. Соколової** (Санкт-Петербург) «Про керамічне виробництво Німфея» простежено розвиток керамічного міста, починаючи з моменту заснування. Особливо зазначається, що у II—III ст. н. е. Німфей був одним з боспорських центрів, що випускали амфору тару. Докладно охарактеризувала скляні вироби з Німфея **Н. З. Куніна** (Санкт-Петербург) у доповіді «Скло з Німфея в колекції Ермітажу». Ця колекція яскраво відображає матеріальну культуру населення міста, його торгові зв'язки, риси похоронного обряду, а також розповсюдження загальноімператорського культу Лівії.

О. Н. Мельников (Миколаїв) виступив з доповіддю «Монетне карбування Німфея». На його думку, до німфейських випусків потрібно віднести декілька раніше невідомих монет, а також монети з написом Самма. Результати нових археологічних досліджень було викладено в доповіді **В. М. Зінько** «Дослідження Північного могильника Чурбашського поселення». Цей могильник, що датується межею V—IV ст. до н. е., належав жителям хори Німфея, і його похоронні конструкції мають елементи як подібні, так і відмінні від могильників сільської периферії Європейського Боспору.

Питанням локалізації античного Акра на основі даних нумізматики була присвячена доповідь **О. В. Кулікова** «До питання про локалізацію античного городища Акра (за даними нумізматичних джерел)». На його думку, нумізматичні матеріали повністю підтверджують висловлене раніше припущення про локалізацію античної Акри поблизу с. Заповітне.

Низку доповідей було присвячено античному місту Китей і його некрополю. **С. О. Молєв** (Нижній Новгород) у доповіді «Кріпосні стіни Китея» детально проаналізував оборонні споруди Китея, відкриті в період з 1970 по 1997 р., і дійшов висновку, що місто було досить добре укріплено. Дати перебудов і руйнування його стін і веж збігаються з найбурхливішими політичними подіями на Боспорі. У доповіді **Н. В. Молєвої** (Нижній Новгород) «Жертвоприношення собак у Китейському святилищі» висвітлено маловивчений обряд жертвоприношень собак, що прослідковується в Китеї з початку IV ст. до н. е. до II ст. н. е. Завершила екскурсе у китейські древності доповідь **В. О. Хриановського** (Санкт-Петербург) «Двокамерний склеп римського часу на некрополі Китея».

Цей самий великий склеп, знайдений на китейському некрополі, судячи з похоронного інвентарю, використовувався в останній раз у другій—третій чверті IV ст. н. е.

Погребальні пам'ятки розглянуто і в доповіді **Н. І. Вінокурова** (Москва) «Надгробні пам'ятники некрополя і городища Артезіан у Кримському Приазов'ї». Під час охоронних розкопок ґрунтового некрополя тут було виявлено різночасові античні стели, що знаходилися в перекритті могил I—II ст. н. е. Найбільший інтерес становить стела з двох'ярусним рельєфом і чотирьохрядковим написом.

Т. А. Матковська (Керч) у доповіді «Образ боспорянки (за матеріалами Керченського лапідарія)» розповіла про численні пам'ятки боспорських камєнерізів, що відобразили жіночі зображення. У доповіді «До питання про адміністративно-територіальний розподіл Боспорської держави» **С. О. Шестаков** (Керч) виділив декілька областей на європейському і азійському Боспорі, які протягом історії перманентно розвивалися за принципом суперпозиції. Критичному розгляду статті Г. О. Ломтадзе було присвячено доповідь **Н. Ф. Федосєєва** (Керч) «Про «порівняльні обсяги імпорту», керамічні клейма і «Баклянью скелю». Попутно доповідач заперечив висновки В. І. Каца, зроблені у доповіді «К вопросу о времени существования боспорской колонии на Елизаветовском городище» (див. Боспорский феномен. — СПб., 2001, С. 85—90).

Змінення західного прикордоння Боспорської держави висвітлено у двох доповідях. Так, **С. Б. Ланцов** (Сімферополь) у доповіді «Бастион» у системі оборони Кутлакської фортеці» подав результати досліджень одного з найважливіших вузлів фортифікаційної системи боспорської фортеці другої половини I ст. до н. е. **О. В. Гаврилов** (Старий Крим) у доповіді «Про укріплені пам'ятки античної епохи в ближніх околицях Феодосії» дійшов висновку, що головну роль в обороні західних меж Боспору з початку III ст. до н. е. відігравали невеликі фортеці, що знаходилися на західних і східних підступах до міста. У II—III ст. н. е. зміцнюється Акмонайський перешийок. Загалом у III ст. до н. е. — на початку II ст. н. е. сільська округа Феодосії була невеликою.

Введенню у науковий обіг реальних фактів з раніше неопублікованої грецької версії мучеництва святого Афеногена було присвячено доповідь **Е. А. Хайредінової** (Сімферополь) «Нове письмове джерело про варварські морські походи другої половини III ст. н. е.». Тему Боспору в римський час продовжив **В. О. Сидоренко** (Сімферополь) у доповіді «Релігійно-політичний союз міст Боспо-

ра у III—IV ст. (за матеріалами епіграфіки)». Питання поширення і виробництва дзеркал розглядала в доповіді «Прямокутні дзеркала і дзеркала з перфорацією серед інвентарів сарматських поховань—римський імпорт або боспорське наслідування» **Б. Незабітовська** (Люблін).

Л. М. Лазєнкова у доповіді «Керченський музей старовини. Дослідники. «Археологічна» доля К. Е. Думберга» на основі архівних матеріалів прослідкувала всі перипетії діяльності одного з директорів музею. Цікавий екскурс про варварські племена було подано в доповіді **Є. Іштванович** (Будапешт) «Короткий нарис історії сарматів Карпатського басейну». Важливість вивчення антропологічного матеріалу було показано в доповіді **Д. Ю. Пономарьова** (Сімферополь) «Крим в перші століття нашої ери — контактна зона грецької і римської медичних шкіл (за палеопатологічними даними)».

На відміну від I Боспорських читань, питання середньовічної історії Боспору розглянуто лише в трьох доповідях. **А. І. Айбабін** (Сімферополь) у доповіді «Боспор в кінці VI — VII ст.» основну увагу приділив аналізу археологічних комплексів того часу, відкритих на боспорських поселеннях. Про існування декількох форм похоронної обрядовості у ранньосередньовічних жителів околиць Боспору йшлося в доповіді **Д. Ю. Пономарьова** «Про деякі похоронні обряди населення Керченського півострова у VIII—IX ст.». У доповіді **В. Л. Мица** (Сімферополь) «Генуезька газарія XIII—XV ст.» нарівні з чисто історичними проблемами було поставлено і важливі загальнометодологічні завдання.

У кінці ранкових і вечірніх засідань проходили обговорення доповідей, які часом виливалися в гострі дискусії. Під час завершення читання учасники змогли поспілкуватися з представниками ЗМІ і висловити свої побажання. На початок читання було випущено збірник матеріалів Других Боспорських читань (Боспор Киммерийський і Понт в період античності и средневековья.— Керч, 2001). У рамках конференції було проведено презентацію першого випуску нового археологічного збірника «Боспорские исследования», складеного здебільшого за результатами Перших Боспорських читань. Учасники читання також змогли ознайомитися з результатами багаторічних розкопок на городищі Пантикапей, Німфей і деяких поселень Керченського Приазов'я, відвідати археологічні і архітектурні пам'ятники міста Керч, археологічну виставку Керченського історико-культурного заповідника. Наступні, Треті Боспорські, читання вирішено провести у травні 2002 р.

В. М. Зінько

Одержано 23.06.2001